■ Рыштаванні Бацькаўшчыны

ЗАМАК У БЯСПЕЦЫ

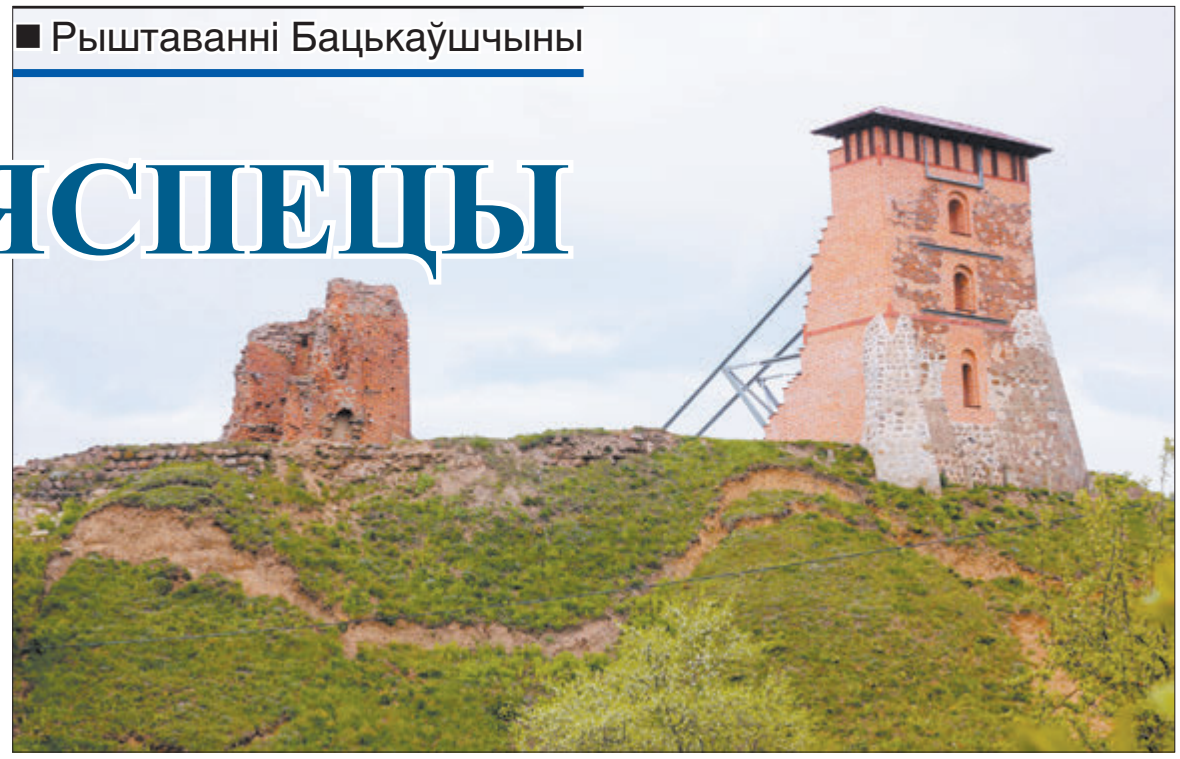

Як той казаў, у страха вочы вялікія. Зусім нядаўна грамадскасць занепакоена абмяркоўвала сітуацыю на Навагрудскім замку. Маўляў, замак пад пагрозай, можа ў любы час упасці. Гучала досыць непрыемнае слова «разлом». На фотаздымках фігуравала трэшчына ў зямлі. Аднак калі гэтымі днямі я прыехала ў Навагрудак і пачала шпацыраваць па замкавай гары і вакол яе, то асаблівых жахаў там не пабачыла. Схілы ўжо параслі веснавой травой. Таму трэшчыну ў зямлі адшукала хутчэй дзякуючы мясцовым жыхарам. Ці ёсць моцныя нагоды для занепакоенасці, у якім стане насамрэч сёння замак, што плануецца рабіць, каб умацаваць земляныя схілы, карэспандэнту «Звязды» расказала загадчык сектара культуры аддзела ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Навагрудскага райвыканкама Наталля ЖЫШКО.

Складаны пры любой раскладцы

— Аб'ект, якому ўжо пад тысячу гадоў, пры любой раскладцы з'яўляецца складаным. Нават калі б там не было разлому, — мяркуе Наталля Жышко. — Яго будавалі з XIV па XVI стагоддзе. А руйнавалі ўсе ворагі, якія праходзілі праз Навагрудчыну. Бо яны найперш імкнуліся знішчыць абарончае ўмацаванне. Пачынаючы з войнаў сярэдзіны XVII стагоддзя, мы гаворым пра перыяд заняпаду замка. У іншыя часы людзі бралі адтуль цэглу, камяні, каб будаваць штосьці на сваіх сялібах, звозілі туды ўвесь бруд... Таму, калі сёння, бываючы на замку, чую, што з-за разлому ён знікне, мне робіцца не па сабе. Бо гэта надзвычай складаны помнік для ўсіх, хто на ім працуе. Нельга адназначна меркаваць пра руіны.

Мала хто ведае, што ў пачатку XX стагоддзя тут адбываліся абрушэнні сцен. Першы абвал часткі вежы Шчытоўка быў у 1906 годзе. У 1914-м пацярпела Касцельная вежа.

— У 1921 годзе, калі Навагрудчына ўвайшла ў склад Заходняй Беларусі і было створана Навагрудскае ваяводства, тагачаснае кіраўніцтва нарэшце зразумела, што замак — гэта каштоўнасць і з ім трэба нешта рабіць, — адзначае Наталля Жышко. — Таму першымі, хто распачаў аднаўленне замка, былі палякі. Яны пачалі работы ў 20-х гадах XX стагоддзя.

Польскія спецыялісты ўмацавалі сцены каменнымі падпоркамі. І паспрабавалі такім чынам захаваць тое, што было. З 1924 года там працаваў польскі археолаг Ромер.

Міндоўга ўсё-такі каранавалі тут!

На доўгі час пра замак забыліся. Даследчыкі скіравалі сваю ўвагу на яго толькі пасля заканчэння Другой сусветнай вайны.

— У 1970-х гадах пачынаюцца вельмі сур'ёзныя даследаванні Навагрудскага замка, — працягвае расказваць спецыяліст. — Археолагі знайшлі там чашу Ядвігі, якая цяпер экспануецца ў Эрмітажы і з'яўляецца яскравым доказам таго, што Міндоўг каранаваўся менавіта на Навагрудчыне. Бо чаша Ядвігі ў Сярэднявеччы давалася тым кіраўнікам па ўсёй Еўропе, якія каранаваліся. Гэта знаходка прымушае замаўчаць усіх, хто спрабаваў казаць, што Міндоўг каранаваўся не ў Навагрудку.

Выяву чашы можна знайсці ў інтэрнэце.

Праектныя рашэнні

У свой час сур'ёзныя даследаванні на замку праводзіў Міхась Ткачоў, аднак ён не займаўся аднаўленнем.

— У 1990-х гадах была створана беларуска-польская фірма «Рэнаватум». Яе спецыялісты заўважылі, што грунту вакол замка застаецца ўсё меней. Яны пачалі падсыпаць зямлю вакол Касцельнай вежы, бо схілы ўжо ў той час былі «голыя». І было вядома, што пад Навагрудскім замкам ёсць вада. У час абароны замка ў Сярэднявеччы гэта вельмі дапамагала тым, хто знаходзіўся ўнутры збудавання. Але вось у наш час стала праблемай.

Перад пачаткам праграмы «Замкі Беларусі» былі праведзены даследаванні, у тым ліку вывучэнне грунтоў. Пад замкам было знойдзена шмат вады і крыніцы, якія вымываюць грунты. Менавіта з-за іх утвараюцца разломы ў зямлі.

— У 2013 годзе апаўзанне грунтоў было зусім з іншага боку, не з боку Касцельнай вежы. Невялікі кавалак зямлі проста аб'ехаў. А ў канцы мінулага года каля вежа заўважыла невялікія разломы грунту — метра паўтара-два. Тады ж прадоўжыліся даследаванні. Іх вынікам стаў праект арганізацыі «Гроднаграмадзянпраект» па ўмацаванні схілаў Навагрудскага замка.

Акурат у мінулы панядзелак праект зацвердзілі ў Міністэрстве культуры Беларусі. Цяпер ён праходзіць эскпертызу ва ўстановах, якія займаюцца грунтамі, земляными работамі. Як толькі скончыцца экспертыза, пачнуцца работы па ўмацаванні грунтоў Навагрудскага замка.

— Варта падкрэсліць, што апоўзняў там няма. Ёсць толькі разломы. Іншымі словамі, нешта яшчэ трымае гэтую зямлю. А спецыялісты, якія прыязджалі да нас пачынаючы з лістапада, кажуць пра тое, што апаўзла менавіта тая зямля, якая была падсыпана ў 1996—1998 гадах. Для таго каб яна больш не трэскалася, у праекце прадугледжана ўстаноўка дрэнажнай сістэмы. Такім чынам, сем крыніц, якія ёсць па перыметры, будуць адведзены — вада пойдзе ў іншы бок. Зверху зробяць металічныя асновы, якія будуць трымаць зямлю.

Вопыт такіх работ у Гроднаграмадзянпраекта ёсць. Спецыялісты менавіта гэтай арганізацыі ўмацоўвалі зямлю каля Каложскай царквы ў Гродне, якая стаіць на беразе Нёмана. Фінансаванне на правядзенне работ у Навагрудку ўжо ёсць — сродкі выдзяляюцца з рэспубліканскага і абласнога бюджэтаў.

* * *

Не вельмі прыемна тое, што сітуацыю на Навагрудскім замку вельмі драматызавала грамадскасць. Пайшла пагалоска, што замак упаў! На навагрудскіх спецыялістаў абрынуўся шквал званкоў не толькі ад прадстаўнікоў беларускіх газет і парталаў. Званілі нават з Масквы, Кракава, Вільні — запытваліся, як тут, маўляў, збіраюцца аднаўляць руіны Навагрудскага замка, якія ўпалі? Аднак замак жа стаіць на сваім месцы. І будзе зроблена ўсё магчымае, каб працягнуў стаяць.

Варта прыгадаць і каменны «паясок», зроблены не так даўно на Касцельнай вежы, дзякуючы праграме «Замкі Беларусі». Многія таксама абураліся, што не надта аўтэнтычна выглядае. Аднак менавіта гэты «паясок» захаваў Касцельную вежу ад магчымага абрушэння.

— Прыйдуць нашы нашчадкі, у іх будуць іншыя тэхналогіі, магчымасці, — узрушана разважае Наталля Жышко. — Але галоўнае, што мы захавалі для іх вежу. Не было мэты аднавіць замак. Але была зроблена «трывалая руіна». Часам гучыць крытыка, аднак у нас усё ціха толькі тады, калі ўвогуле нічога не робіцца. А найбольш дастаецца тым, хто бярэ на сябе адказнасць, як, напрыклад, ужо нябожчык Сяргей Друшчыц...

З сакавіка 2010 года працуе Дабрачынны фонд «Навагрудскі замак». З таго часу было сабрана 6058 рублёў і 213 еўра ахвяраванняў. Таму калі ёсць шчырая занепакоенасць і жаданне падтрымаць замак, то лепш зрабіць гэта на справе.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ.
nina@zviazda.by
г. Навагрудак

■ Практычнае радзімазнаўства

ВЯЛІКІЯ АГНІ

Як на станцыі апынулася скульптура «Рабочага і калгасніцы»

«Асцярожна, дзверы зачыняюцца. Наступны прыпынак — Негарэлае». Мінае некалькі хвалін — і перад вачыма паўстае аграгарадок Дзяржынскага раёна. У яго павольным ладзе жыцця цяжка заўважыць населены пункт, у якім 80 гадоў таму дзіўнымі хвалямі віравала жыццё, а чыгуначная станцыя была шырока вядомая ва ўсім свеце. Паспрабуем адматаць стужку часу, ажывіць пажоўклыя старонкі архіўных спраў і зазірнуць у тое Негарэлае.

НАСЫЧАНАЕ МІНУЛАЕ

27 снежня 1935 года аташэ японскага пасольства Каанэн Кацумі, прагінаючыся пад цяжарам двух велізарных чамаданаў, сеў у цягнік Масква — Берлін. У гэты ж час пад Мінскам зазвінеў тэлефон: начальнік КПП «Негарэлае» Пётр Босы атрымаў даволі дзіўную тэлефанаграму з Масквы. Існавала імавернасць, што праз мяжу праследуе японскі дыпламат, які паспрабуе вывезці ў багажы дзвюх жанчын. Быў атрыманы загад аб недапушчэнні вывазу. Падобныя асобы валодалі высокай ступенню недатыкальнасці і атрымлівалі шэраг ільгот паводле нормаў міжнароднага права, замацаваных у Гаванскай канвенцыі аб дыпламатычных служачых 1928 года. Дыпламатычныя рэчы падпадалі пад мытны надгляд толькі пры наяўнасці бясспрэчных і вельмі важкіх прычын. Выяўленне ў атшуканым багажы толькі дазволеных да правозу прадметаў цягнула вялікую адказнасць і непрыемнасці. Такія ж наступствы абяцаў і вываз шпіёнаў за мяжу.

Па загадзе начальніка КПП Пятра Босага мытнікі ўсяляк зацягвалі працэс афармлення дакументаў і правядзення мытных фармальнасцяў. Пры аглядзе чамаданы варочалі, «неспадзявана» кідалі на падлогу, незаўважна праколвалі шыламі. У выніку нелегалкі не вытрымалі доўгай адсутнасці свежага паветра і свайго цяжкага становішча ды выявілі сябе самі. Аперацыя была бліскуча выканана.

А вось яшчэ адзін выпадак, які прыгадвае савецкі дыпламат Іван Майскі: *«Калі вярталіся з паездкі ў Лондан, нам расказалі, што днямі на станцыі Негарэлае пры перасадцы з вагона заходнееўрапейскай каляіны ў наш вагон, насільшчык, што нёс багаж польскіх дыпкур'ераў у мытную залу, выпадкова выпусціў на бетонную падлогу іх драўляную скрыню. Скрыня разбілася, і з яе пасыпаліся... жаночыя панчохі, цюбікі губной памады, пудра, парфума. У зале знаходзіўся начальнік пагранічнай аховы, і яму нічога не заставалася, як сказаць польскаму дыпкур'еру: «Ай-яй-яй, як усё гэта непрыемна... Паверце, я б хацеў пазбегнуць галоснасці, але прыйдзецца скласці акт». Акт быў складзены з пералікам усяго, што было ў пабітай скрыні...»*.

АД ВЯРБЛЮДАЎ ДА ФАРМАЛЬДЭГІДУ

Звернем увагу і на легальны бок — вялікую колькасць самых разнастайных тавараў, што праходзілі праз станцыю. Чытаем зварот Абрама Яўгенавіча Магідсона, кіраўніка Саюзпушніны, ад 7 студзеня 1937 г.: *«Мытнай станцыі Негарэлае. Просім не чыніць перашкод вывазу 6 галоў вярблюдаў, што накіроўваюцца ў Германію і належаць спадару Эймэнэ, з якім мы маем дамоўленасць. Перадача вярблюдаў даручаецца таварышу Скобелеву, якому выдадзена даверанасць»*.

На вочы трапляецца зварот нямецкага консульства ў Новасібірску па дапамогу негарэлаўскіх мытнікаў у пошуку грузу (малярнага клею і фарбы для рамонту будынка консульства), што згубіўся між Негарэлым і Новасібірскам. Ці былі адшуканыя гаротныя матэрыялы — застаецца загадкай. А вось справаздача мытні за 27 мая 1936 г.: *«Польскі кур'ерскі цягнік даставіў астранамічныя інструменты французскай экспедыцыі. Лідар экспедыцыі — грамадзянін Дзюфен. Каб пазбегнуць магчымай затрымкі прадметаў, афармлена адпраўка дадзенага грузу без накладання мытных пломбаў, што паказана ў правазных дакументах, такім чынам чыгунцы былі дадзены ўсе магчымасці для адпраўкі са станцыі Негарэлае кур'ерскага цягніка 27 мая гэтага года. Аднак 27 мая гэты груз адпраўлены не быў, хоць чыгунка і мела дастаткова часу для здзяйснення гэтай аперацыі. Намеснік кіраўніка Негарэлаўскай мытні Фёдараў»*.

Негарэлаўская станцыя, знішчаная падчас Вялікай Айчыннай вайны. Фотаздымак 1930-х гадоў.

Атрутны эфект фармаліну і фармальдэгіду вядомы ўсім. Быў час, калі такія рэчывы прапускаліся праз мяжу абсалютна бяспошлінна, аб чым і сведчыць наступнае пісьмо на адрас Негарэлаўскай мытні ад 16 чэрвеня 1926 г.: *«Галоўнае мытнае ўпраўленне паведамляе для выканання, што пастановамі Мытна-тарыфнага камітэта ад 25 мая і 15 чэрвеня фармалін (водны раствор фармальдэгіду) выключаны са спісу прэпаратаў для барацьбы са шкоднікамі ў сельскай гаспадарцы, якія прапускаліся бясплатна. Начальнік ГМУ Пацяеў»*.

Негарэлаўская станцыя магла пахваліцца і прадме-